

**Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej -
Państwowy Instytut Badawczy**

**POZA CZARNĄ SKRZYNKĘ
– W STRONĘ SYSTEMOWEJ TEORII
RODZINY ROLNICZEJ I JEJ GOSPODARSTWA**

Wojciech Ziętara, ZEGRIO, IERiGŻ-PIB
Michał Pietrzak, KEiOP, IEiF, SGGW

Plan prezentacji

- Wprowadzenie
- Gospodarstwo rodzinne a rodzina rolnicza
- Fundamenty proponowanej teorii,
  - Nowa ekonomia instytucjonalna (TKT)
  - Myślenie systemowe
- Model rodziny rolniczej i jej gospodarstwo - diagram dynamiki systemów typu: zasoby-strumienie
- Granice wzrostu – czynniki ograniczające a rozwój
- Podsumowanie i wnioski

Wprowadzenie

- **600 mln** gospodarstw rolniczych, w tym **90%** to GR - gospodarstwa rodzinne (2019)
- Udział GR w **liczbie gospodarstw** vs. w **powierzchni UR**:
  - Azja: 99,9% vs. 86%
  - Afryka: 97 vs. 67%
  - Ameryka Północna: 88 vs. 68%
  - Ameryka Południowa: 82 vs. 18%
  - Europa: 97 vs. 69%
  - Polska: 99,7 vs. 91%

Wprowadzenie

- **Cechy GR:** sprzyjają trwałemu rozwojowi rolnictwa, chronią bioróżnorodność, zapewniają ciągłość tradycji żywnościowych i zdrową dietę, chronią środowisko i klimat
- Potrzeba **rozpoznania** tej formy produkcji rolniczej jako „swoistego **fenomenu**”
- Założenie: **Nie można** w pełni **zrozumieć** istoty i działania gospodarstwa rodzinnego **bez odniesienia się do rodziny** rolniczej, która je prowadzi
- Związki GR z rodziną stanowią **system** – całość różna od części składowych

Wprowadzenie

- Traktowanie jednostki produkcyjno-ekonomicznej (gospodarstwa) jako przedsiębiorstwa według **neoklasycznego modelu firmy** może mieć uzasadnienie tylko w określonych okolicznościach,
- Źródła **złożoności systemów**
  - liczba elementów składowych
  - liczba sprzężeń między nimi
  - złożoność dynamiczna (zmiana interakcji w czasie)
- **Okresy ekonomiczne wg Marshalla**
  - rynkowy-ultra krótki
  - krótki
  - **długi**
  - **sekularny**

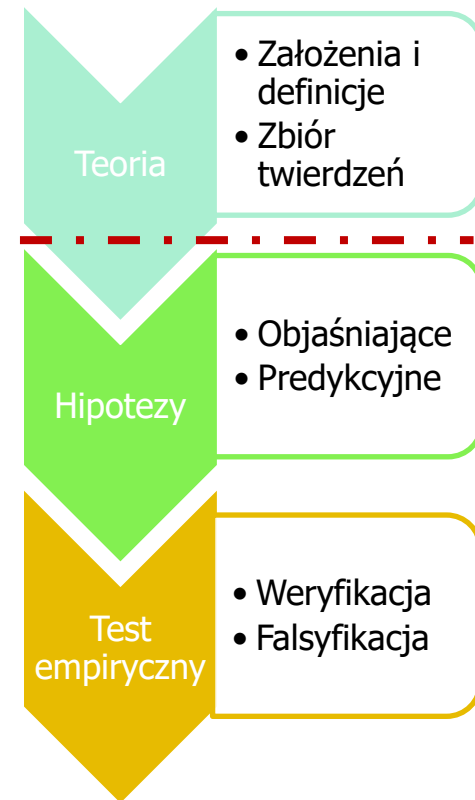
Sprawdza się podejście analityczno-redukcyjniste

Rozsądna polityka w zakresie ustroju rolnego

Wprowadzenie

CELE

- **Komplementarne** względem modelu klasycznego spojrzenie na RGR
  - Omówienie **rozwoju dyscypliny** „ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych”
  - Przedstawienie **ramowych koncepcji**, na których mogłaby oprzeć się przyszła systemowa teoria rodziny rolniczej i jej gospodarstwa,
    - nowej ekonomii instytucjonalnej
    - myślenie systemowe
  - Zaproponowanie wstępnego (jakościowego) **modelu** RGR w formie diagramu dynamiki systemowej: zasoby-strumienie
  - **Perspektywicznie: komplementarna teoria RGR**

Gospodarstwo rodzinne a rodzina rolnicza

- **Etap rozwoju** dyscypliny naukowej: „ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych” **wg R. Manteuffla**
  - **Etap 1.** Od początku III w. p.n.e. do początku XVII w. – gromadzenie wiedzy praktycznej
  - **Etap 2.** XVII- XIX w. wyodrębnienie nauk ekonomiczno– rolniczych; Przedmiotem badań było rolnictwo jako dział gospodarki narodowej; F.Quesnay – teoria kapitalistycznego przedsiębiorstwa w rolnictwie, wskazywał na wyższość dużych gospodarstw rolnych; Szkoła liberalna A.Yunga – zwolennik dużych gospodarstw (zagadnienia techniczno-organizacyjne)
  - **Etap 3.** XIX w. wyodrębnienie „ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych”; Wkład uczonych niemieckich, podejście organiczne i analityczne w traktowaniu gospodarstwa rolniczego; Ekonomiści rolni w tym okresie pozostawali pod wpływem liberalnej teorii przedsiębiorstwa. Cel: maksymalizacja zysku

Gospodarstwo rodzinne a rodzina rolnicza

- **Ernst Laur** (1929) – zastosowanie teorii kapitalistycznego przedsiębiorstwa rolniczego do drobnotowarowych gospodarstw rodzinnych (celem – dochód z gospodarstwa); podkreślenie roli rodziny w prowadzeniu gospodarstwa, „najlepsze, najbardziej niezawodne siły robocze posiada rolnik, przede wszystkim w członkach swojej rodziny”
- Rolę żony rolnika podkreślał **Hans Boehme** (1907), stwierdzając „ciężar całego gospodarstwa spoczywa zarówno na jej barkach, a brzemienia tego nie wolno jej zrzucić bez szkody dla całego przedsiębiorstw”,
- **Aleksander Czajanow** (1931) – podkreślał wpływ psychologii rolnika i potrzeb rodziny na funkcjonowanie gospodarstwa rodzinnego,
- **Friedrich Aereboe** (1923)– cele rolników mają szerszy zakres i obejmują pełne zaspokojenie potrzeb rodziny rolniczej

Gospodarstwo rodzinne a rodzina rolnicza

- **Günther Steffen** (2011) – wykorzystanie teorii systemów:
  - **Rodzina tworzy** centralną **jednostkę decyzyjną w systemie**, jaki tworzy gospodarstwo rolnicze i domowe
  - **Gospodarstwo domowe** dostarcza **gospodarstwu rolniczemu** pracy, pieniędzy i idei
  - Polityczne, ekonomiczne i społeczne **otoczenie** oddziałuje na gospodarstwo rolnicze i domowe i zmusza do **dostosowań**
  - **Rodzina** tworzy nadrzędnego decydenta o **różnych zdolnościach i wyobrażeniach**
  - **Kryteria** ekonomiczne nie zawsze wystarczają do **oceny** egzystencji gospodarstwa i rodziny; Konieczność uwzględnienia wartości niematerialnych, których nie można wyrazić w pieniądzu

Gospodarstwo rodzinne a rodzina rolnicza

- Cele rodziny rolniczej: zmniejszająca się rola **zysku (dochodu)** na korzyść **pewności** gospodarowania (Dorenkamp 1968; Hinken 1974)
- Zysk jest jednym z celów z bezpośrednich celów zarządzania gospodarstwem, jednak większość rolników uważa za ostateczny cel **wysoki poziom życiowy i maksymalne zaspokojenie potrzeb rodziny, odpoczynek i radość życia** są ważniejsze niż tylko praca dla uzyskania maksymalnego zysku (Heady i Jensen 1965)
- **Cele polskich rolników** (Majewski, Ziętara 1997)
  - 1. wychowanie dzieci i zapewnienie im dobrej przyszłości
  - 2. pewność zbytu produktów rolnych
  - 3. pewność utrzymania gospodarstwa wolnego od długów i ryzyka
  - 4. maksymalizacja dochodu z gospodarstwa
  - 5. modernizacja gospodarstw

Gospodarstwo rodzinne a rodzina rolnicza

- **Przewagi gospodarstwa rodzinnego** nad przedsiębiorstwami opartymi na najemnej sile roboczej
  - Zasada jedności myśli i ręki – ścisły związek pracy kierowniczej i wykonawczej (Poniatowski 1985; Manteuffel 1984, 1987)
  - Wysoka elastyczność pracy własnej (Stefen 2001)
  - Ustrój pracy – gospodarstwa rodzinne bardziej odporne na kryzys niż majątki ziemskie oparte na pracy najemnej (Grabski 1930, Michna 2011)
  - Duże możliwości dostosowawcze gospodarstw rodzinnych do zmiennych warunków otoczenia

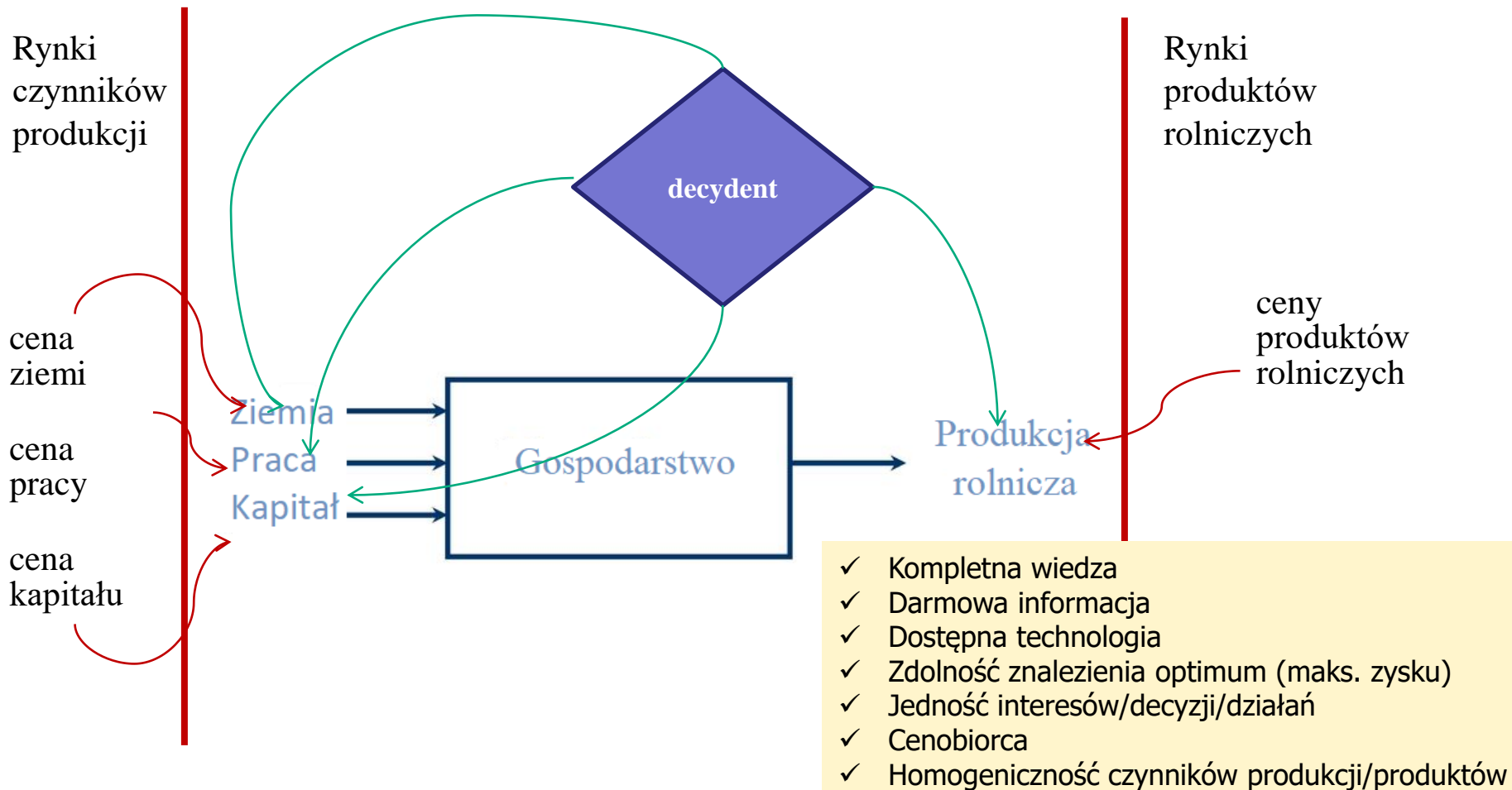

Gospodarstwo rodzinne a rodzina rolnicza

- **Słabości gospodarstw rodzinnych**
  - Ograniczoność zasobów pracy własnej, ziemi i kapitału
  - Zmiany w otoczeniu rynkowym powodują spadek jednostkowej opłacalności produkcji, konieczność zwiększania skali produkcji
  - Szybki postęp techniczny (nowoczesne i wydajne ciągniki oraz maszyny)
    - wysokie koszty absorbcji
  - Rosnące wymagania przedsiębiorstw handlu i przetwórstwa w zakresie jakości i skali produkcji - eliminacja drobnych rolników
  - Ograniczenia związane z zasobami własnej pracy, ryzyko chorób, problemy urlopów i wypoczynku
  - Problem następców

Proponowana teoria – jako ujęcie komplementarne wobec neoklasycznej „czarnej skrzynki”

Fundamenty proponowanej teorii

- ISTNIENIE
- GRANICE
- STRUKTURA

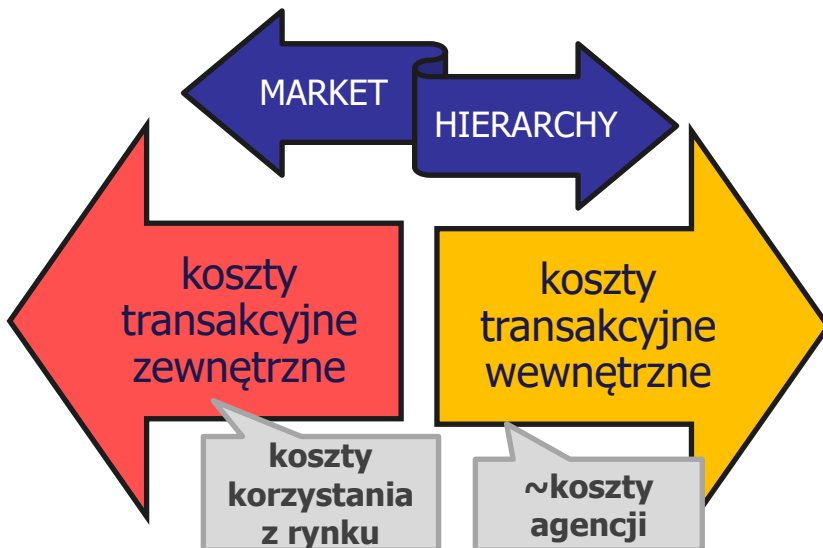

Coase 1910-2013

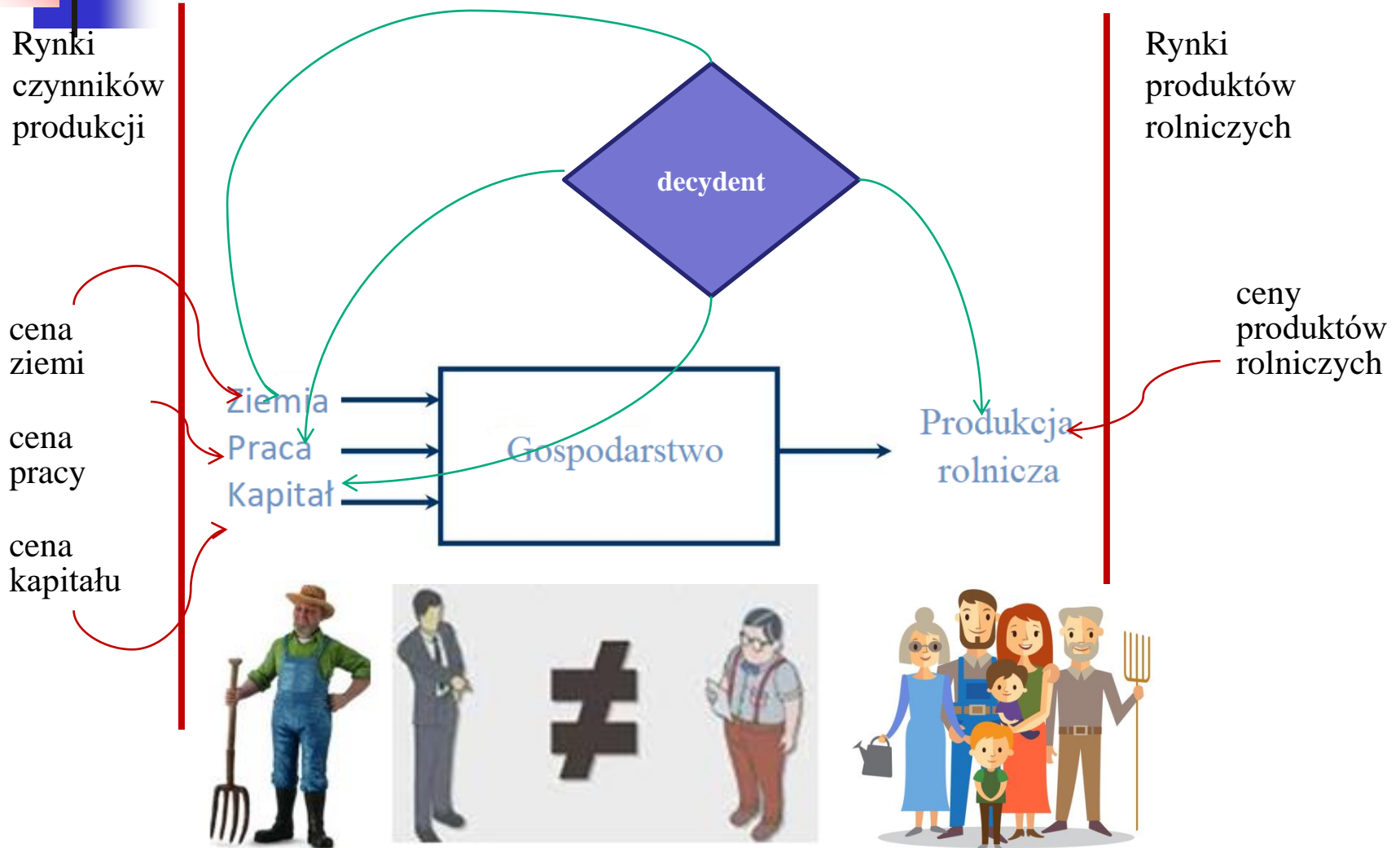

Williamson 1932-2020

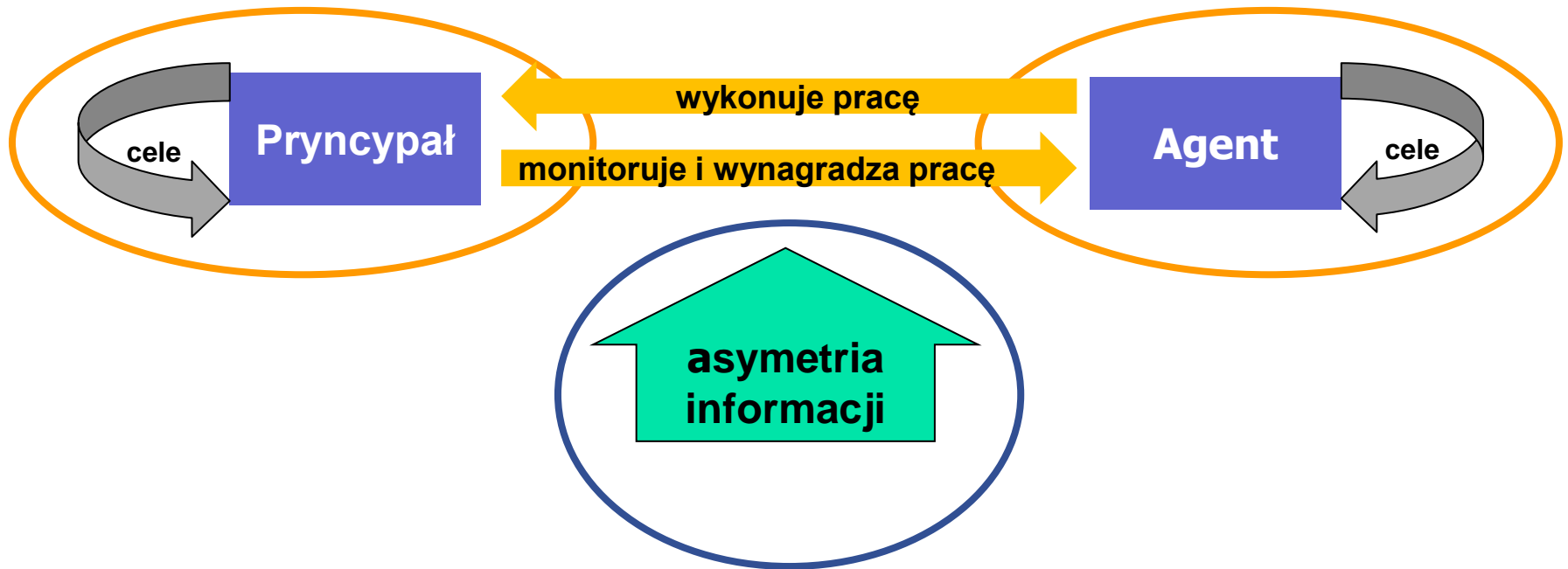
- dlaczego w gospodarce opartej na podziale pracy i wymianie rynkowej w ogóle pojawia się firma w formie organizacji hierarchicznej?
- na jakiej podstawie dokonuje się **wyбір pomiędzy rynkiem a firmą** jako mechanizmami koordynacji?

Ograniczenia neoklasycznej teorii firmy (farmy) – c.d.

Problem wewnętrznych kosztów transakcyjnych (problem agencji)

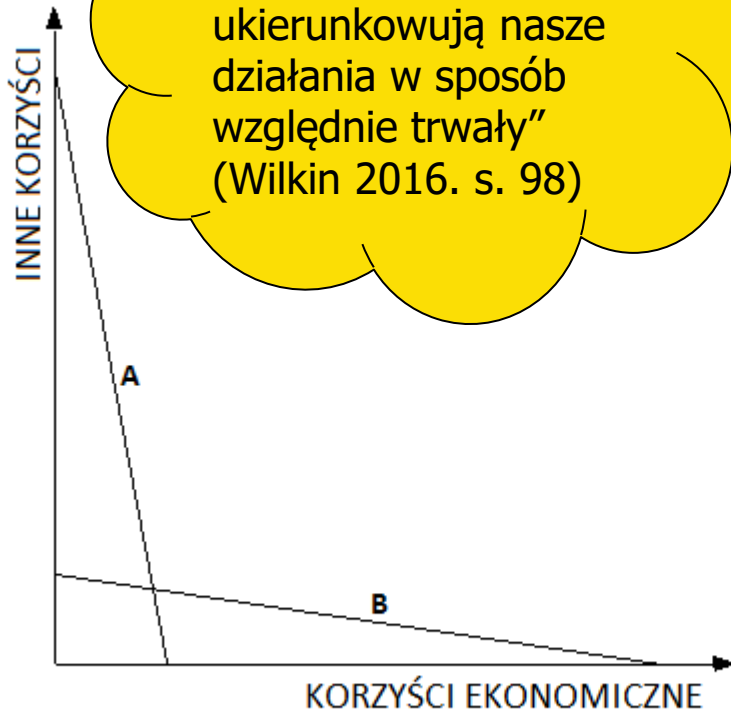

- Źródła problemu agencji (Wilkin 2016)
  - (1) różnica w **celach**
  - (2) **asymetria informacji** pomiędzy stronami

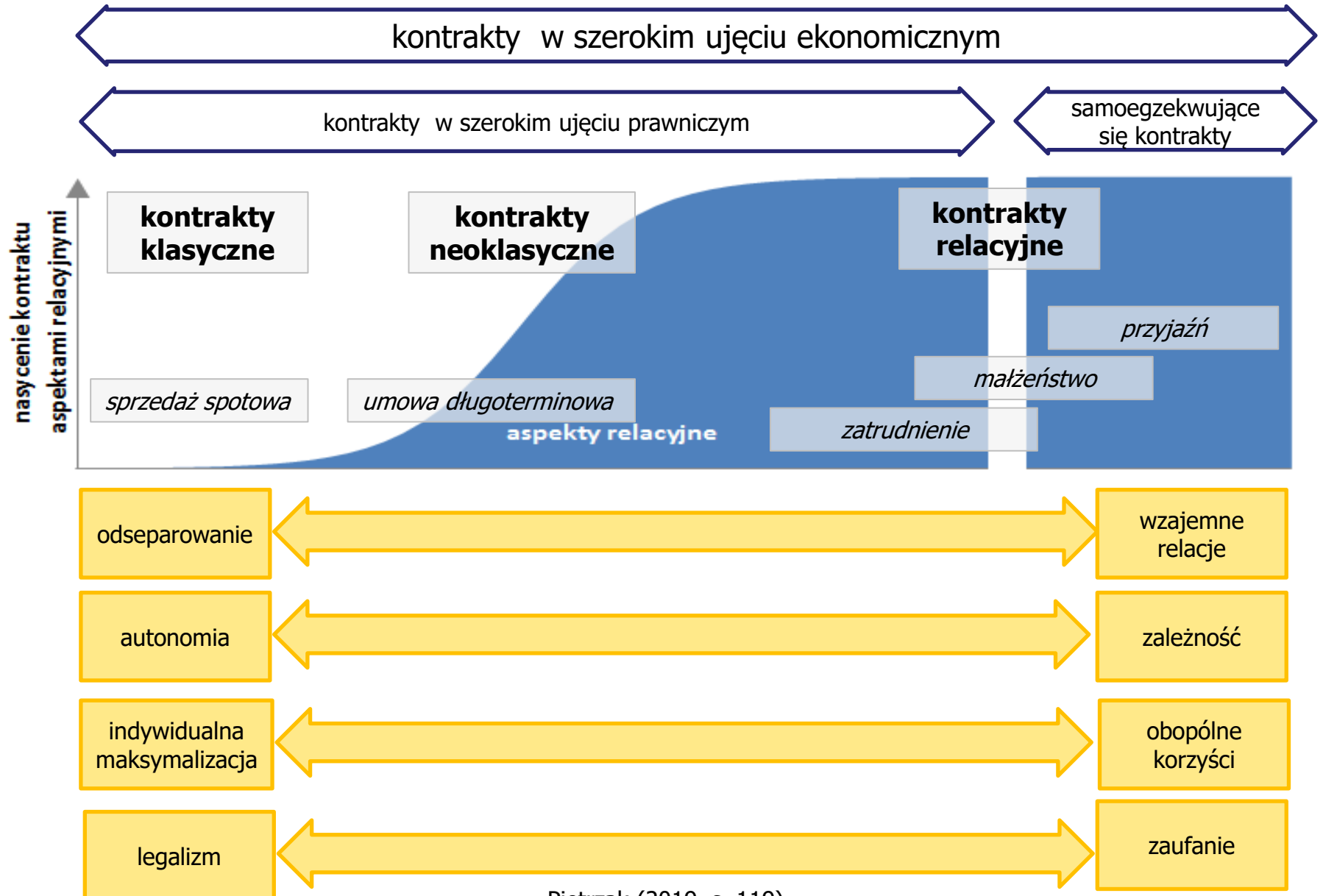
„Institutions basically alter the price individuals pay” (North 2011, s. 22)

„Wytwory życia społecznego, które regulują, selekcjonują i ukierunkowują nasze działania w sposób względnie trwały” (Wilkin 2016. s. 98)

- Rodzina - „**instytucja naturalna**” „najtrwalsza ludzka instytucja” (Pańków 2014, s. 20, 30)
Wg Bordieu (1996) rodzina jest światem, w którym zwyczajne **prawa ekonomii są zawieszane**, miejscem zaufania i obdarowywania się – w przeciwieństwie do rynku z jego wymianą opartą na wartości ekwiwalentnej
- Wg Pollaka (1985) rodzina jako instytucja jest strukturą koordynacji (*governance structure*)
  - Market
  - Hierarchy
  - **Family**

Spektrum kontraktów i ich atrybuty

Funkcja celu rodziny* wg Beckera (1981): JAKOŚĆ ŻYCIA

Becker 1930-2014

■ Środki prowadzące do tego celu:

- zapewnienie żywności
- nocleg
- odzież
- pranie
- sprzątanie
- odpoczynek
- ...etc.

W miarę rozwoju społeczno-gospodarczego produkcja tych produktów i usług **może podlegać outsourcingowi** i w rezultacie może być zastępowana przez wymianę rynkową (klasyczny problem **MAKE or BUY** – teoria kosztów transakcyjnych)

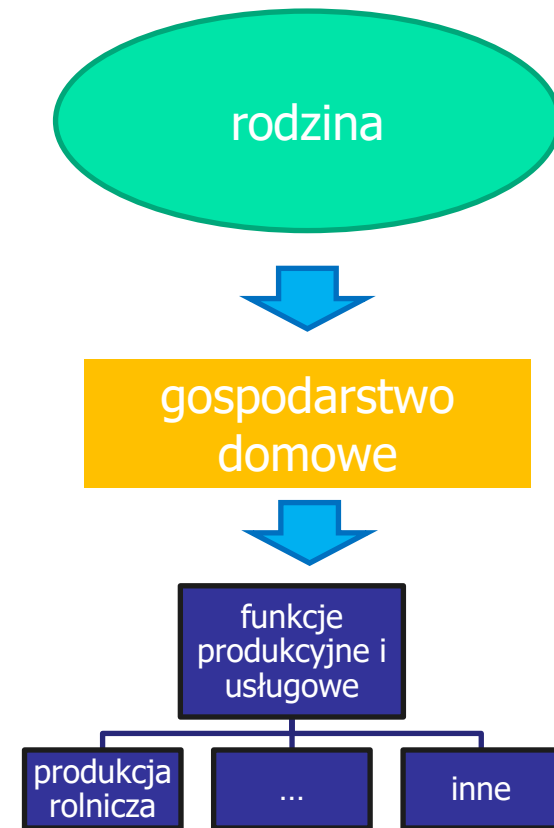
- miłość, życzliwość, miła atmosfera
- poczucie sensu
- poczucie wartości
- dzieci

„Produkty” niedostępne na rynku (ew. ich substytuty lub dostępne w nielegalny sposób); **PRODUKCJA ORGANICZNA** (lub *CORE COMPETENCES*) rodziny – **nie podlegają outsourcingowi**

*Becker utożsamia rodzinę z gospodarstwem domowym

Relacja rodzina – gospodarstwo domowe – gospodarstwo produkcyjne

- „Historycznie rzecz biorąc (...) **gospodarstwo domowe** było, z jednej strony ściślej związane z **instytucją rodziny** niż w czasach obecnych (...) z drugiej zaś było ono bardziej **silnie niż obecnie powiązane ze sferą produkcji** (...), gdyż w nim mieściły się **gospodarstwa rolne** (...), zakłady rzemieślnicze, gastronomiczne i hotelarskie, załączki zakładów wychowawczych (...) oraz opiekuńczych i leczniczych itp. Przez tysiąclecia trwały **procesy swoistego outsourcingu** tych różnorodnych funkcji produkcyjnych i usługowych” (Pańków 2014)

RGR - definicja

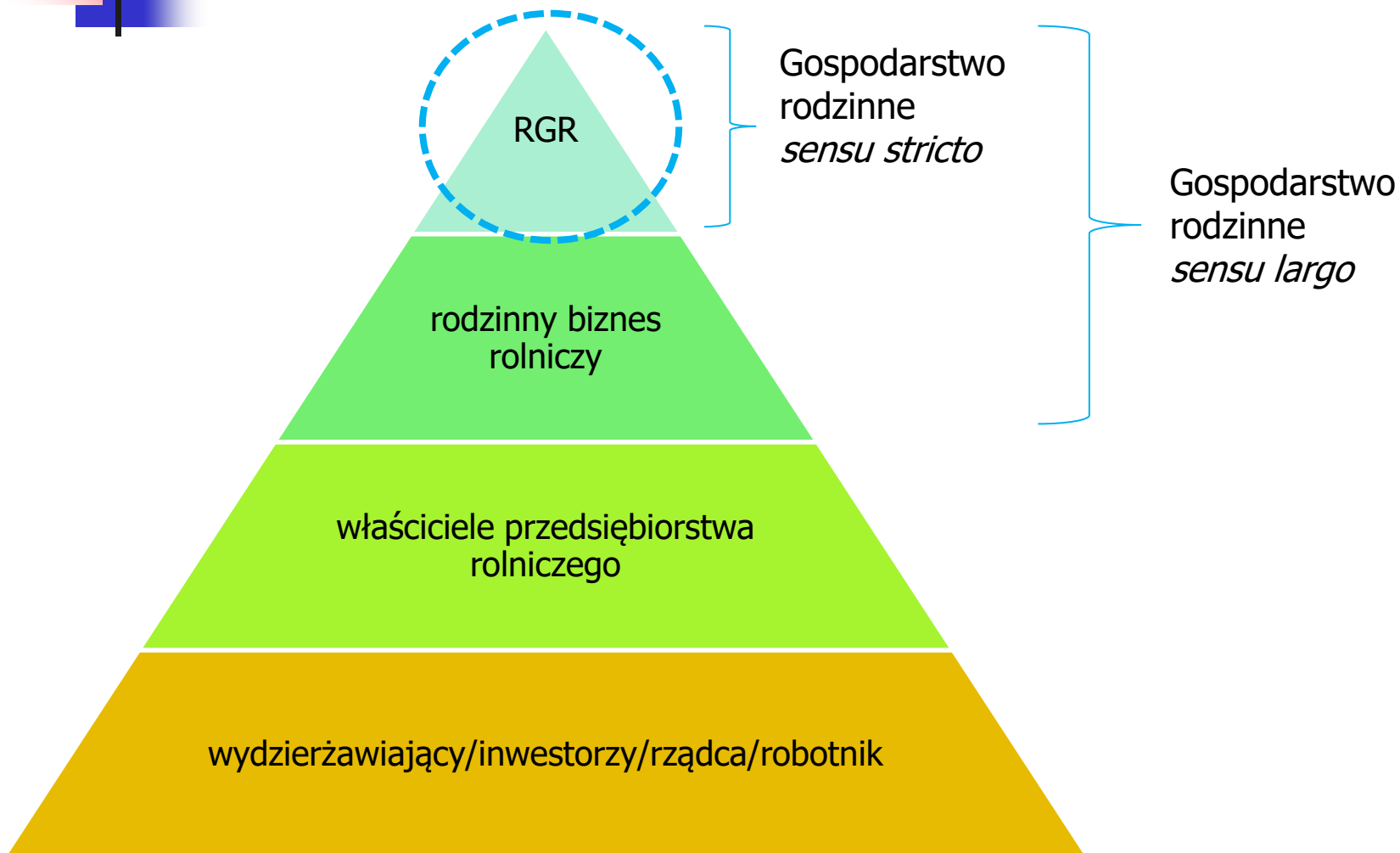
- RGR wg **Wosia** (1998) to „samodzielna jednostka produkcyjna, gdzie podstawowe czynniki produkcji należą do właściciela (głowy rodziny), który wypełnia funkcje kierownicze; praca wykonywana jest głównie przez właściciela i jego rodzinę; własność i zarządzanie przekazywane są z pokolenia na pokolenie; gospodarstwo domowe nie jest oddzielone od jednostki produkcyjnej, a wynikiem gospodarowania jest dochód”

RGR – definicja

(Pietrzak, Ziętara 2022, s. 70)

Lp.	Typ zaangażowania rodziny/członka	Niezbędne ujęcie systemowe?	Zaangażowane czynniki produkcji wg Saya			
			Ziemia	Kapitał	Praca	
			Zaangażowane czynniki produkcji wg Marshalla			
			Ziemia	Kapitał	Zarządzanie	Praca
1	Rodzinne gospodarstwo rolnicze	Tak	>50% rodzina	>50% rodzina	100% rodzina	>50% rodzina
2	Rodzinny biznes rolniczy	Tak/Nie		Udział zapewniający kontrolę rodziny nad biznesem		
3	Właściciele przedsiębiorstwa rolniczego	Nie				
4	Wydzierżawiający	Nie				
5	Inwestorzy	Nie				
6	Rządca	Nie				
7	Robotnik (-cy) rolny (-i)	Nie				

RGR – definicja

całość jest
czymś więcej
niż sumą części

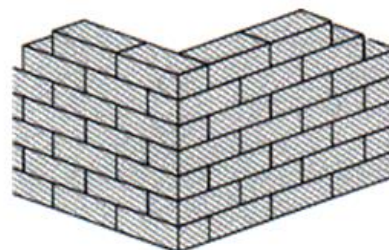
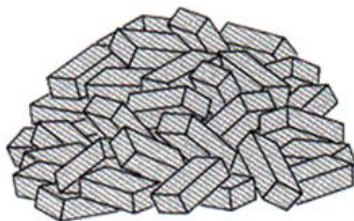

ARYSTOTELES

Myślenie systemowe

- **Ogólna teoria systemów** – von Bertalanffy, Boulding, Ackoff
- **Cybernetyka** (nauka o sterowaniu) – Wiener, Shannon, Ashby
- **Dynamika systemów** – Forester, Meadows, Senge

system jest całością, której nie należy
dzielić na niezależne części, gdyż jego
podstawową właściwością jest kompletność
- atrybut, którego nie posiada, żadna z
części tworzących system,

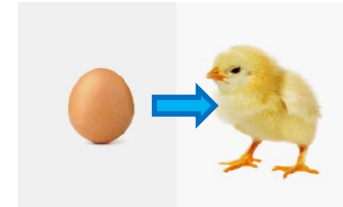

Myślenie systemowe

Nie możemy w pełni zrozumieć zachowania systemu wyłącznie na drodze analizy jego elementów. **Zachowanie wynika ze struktury dynamicznej systemu**

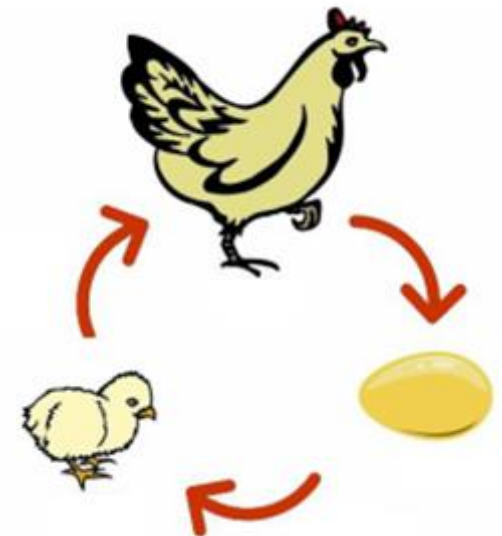
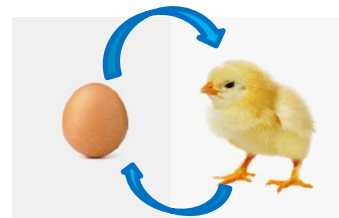
■ Podejście **analityczno-redukcyjniste**

- Wyizolować zjawisko/proces/element
- Badanie zależności w izolacji
- Dążenie do wyabstrahowania prostej jednokierunkowej zależności przyczynowo-skutkowej

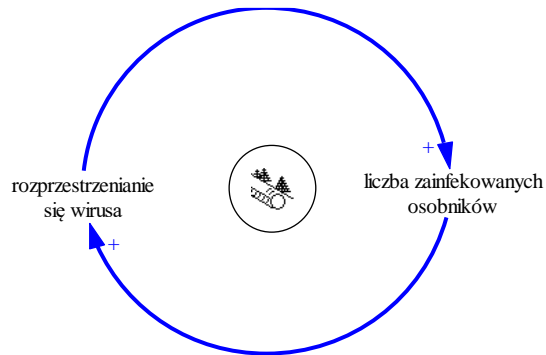
■ Podejście **dynamiki systemów**

- Sprzężenia zwrotne
- Opóźnienia
- Właściwości akumulacyjne zasobów

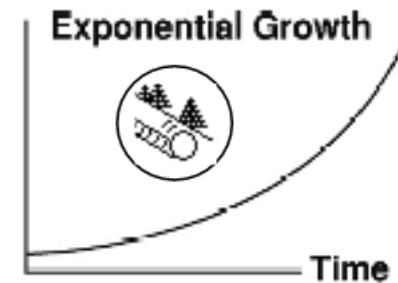

Myślenie systemowe – podstawowe pętle sprzężeń zwrotnych

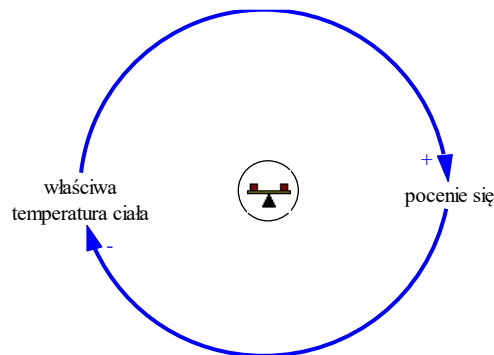
- Struktura – **sprzężenie wzmacniające**

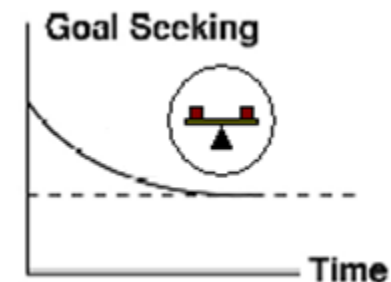
- Zachowanie – wzrost wykładniczy

- Struktura - **sprzężenie równoważące**

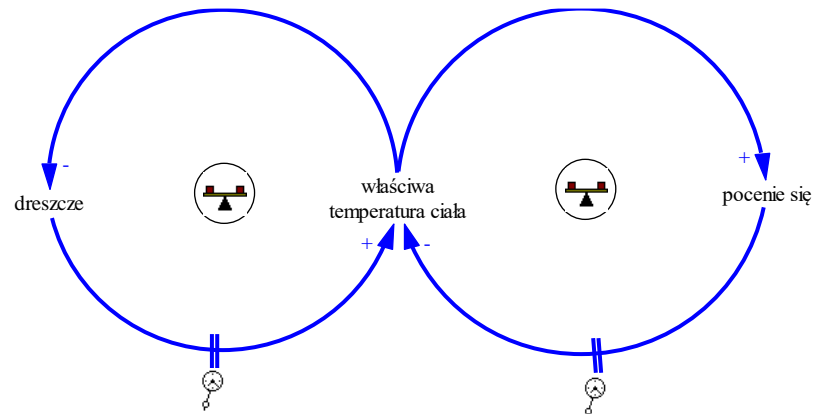

- Zachowanie – asymptotyczne zbliżanie się do celu

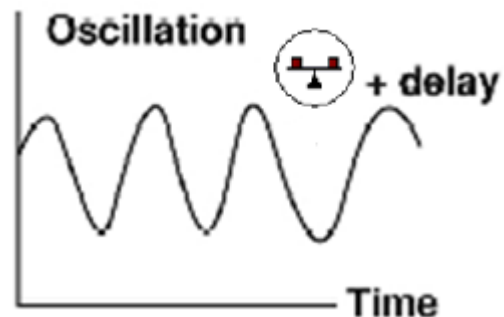

Myślenie systemowe – podstawowe pętle sprzężeń zwrotnych

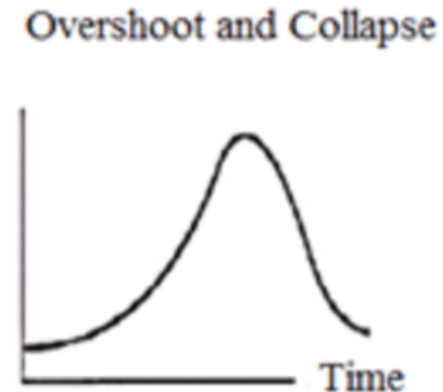
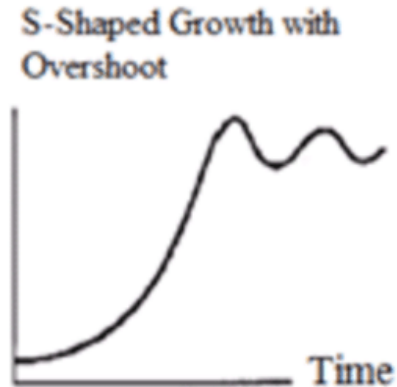
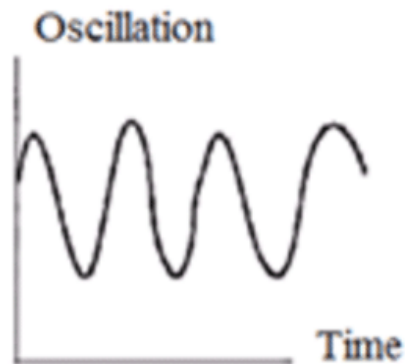
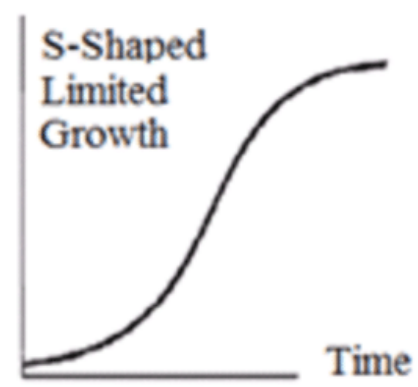
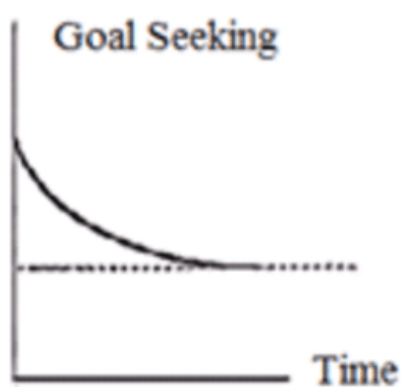
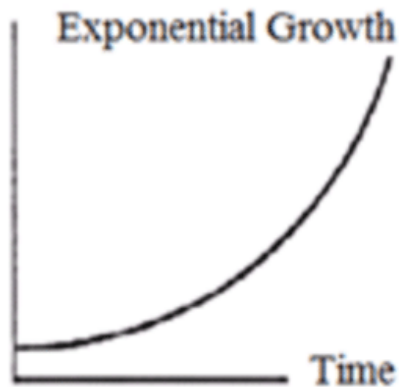
- Struktura podwójne sprzężenie równoważące z opóźnieniami

- Zachowanie – oscylacja

Myślenie systemowe – podstawowe wzorce zachowań systemów

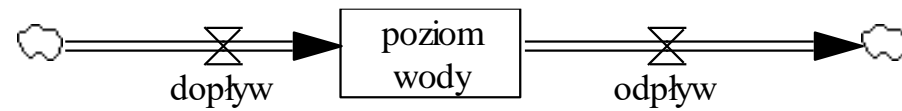
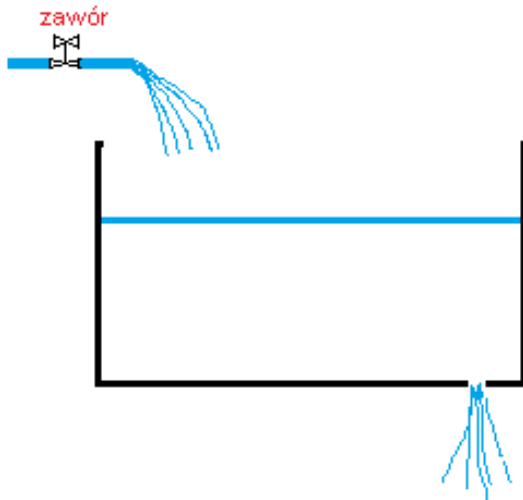
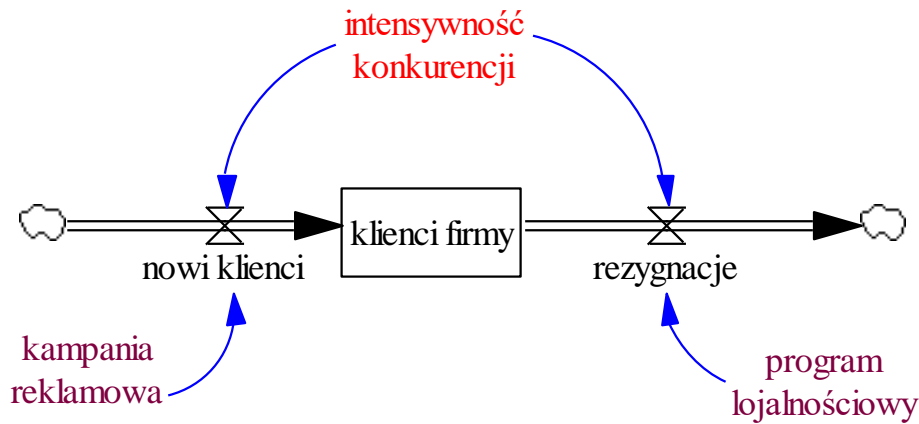

Diagramy dynamiki systemów typu: zasoby-strumienie

- Istotna część sztuki modelowania dynamiki systemu polega na odkrywaniu i reprezentowaniu procesu **sprzężenia zwrotnego**, który wraz ze strukturami **zasobów i strumieni, opóźnieniami** czasowymi i **nieliniowościami** determinuje dynamikę systemu” (Sterman 2000, s. 12).
- „**Akumulacja zasobów** jest bardzo ważną ideą w dynamice systemu, pod każdym względem tak fundamentalną jak sprzężenie zwrotne” (Morecroft 2015, s. 63)
- **Zasoby są** wypadkową zmian zachodzących w czasie, są więc swego rodzaju **pamięcią, która zawiera podsumowanie historii strumieni** (Bossel 2007, Meadows 2020)
- ***Time compression diseconomies*** (Dierickx i Cool 1989)

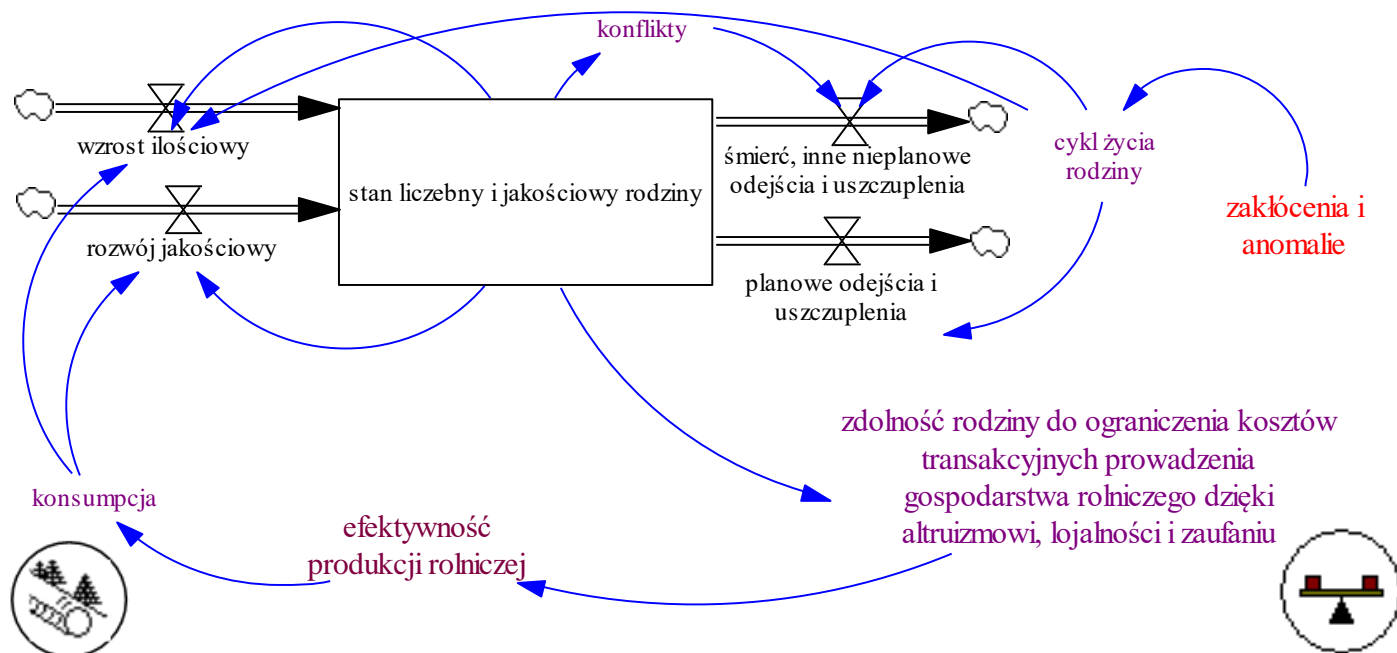

Diagramy dynamiki systemów typu: zasoby-strumienie

- **bloki** – zasoby (stany, poziomy, zapasy, inwentarze)
- **„rury z zaworem”** – strumienie (zmiany, przepływy); grot ilustruje kierunek przepływu
- **„zawory”** symbolizują element regulacji strumienia
- **„chmurka”** – symbolizuje otoczenie systemu
- **zmienne tekstowe** – zmienne pomocnicze (fioletowe – wewnętrzne, czerwone – zewnętrzne)
- **strzałki** – pokazują sprzężenia dodatkowe (oprócz tych wyrażonych przez „rury z zaworem”)

Rodzina i jej gospodarstwo - diagram dynamiki systemów typu: zasoby-strumienie 1/5

- **Rozwój jakościowy rodziny –** zdolność do ograniczania KT – efektywność produkcji rolniczej – konsumpcja – rozwój jakościowy rodziny

- **Pogarszający się stan jakościowy rodziny –** wzrost konfliktów – nieplanowane odejścia i uszczuplenia – jeszcze gorszy stan jakościowy i ew. mniejszy stan liczebny rodziny

▪ Cykl życia

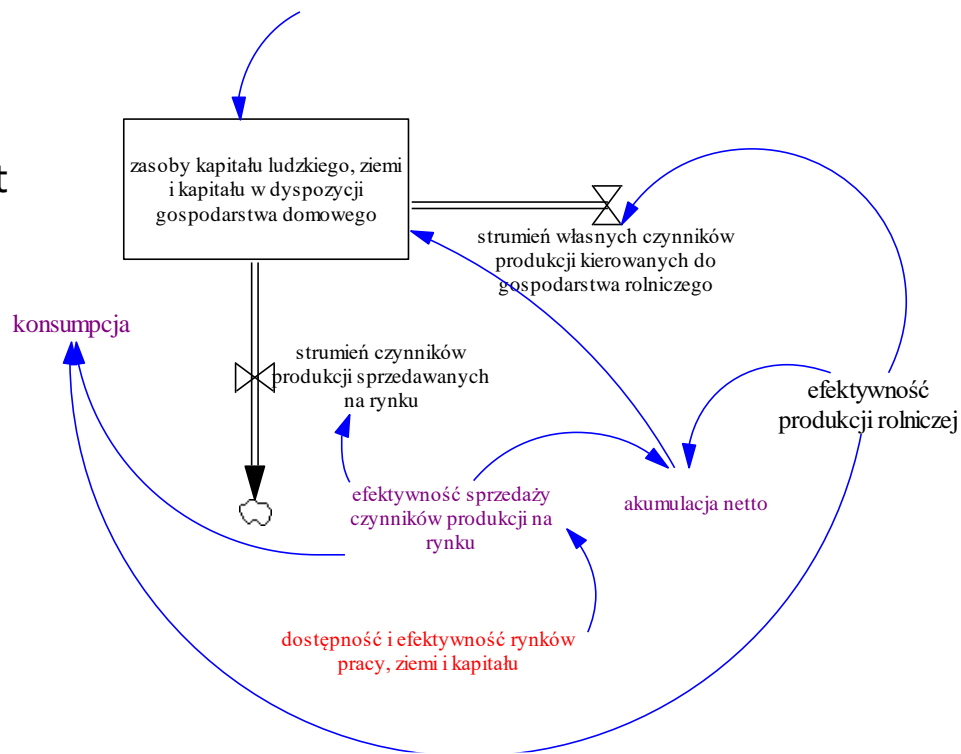
- **Małżeństwa, narodziny –** wzrost ilościowy rodziny – (zasoby kapitału ludzkiego w dyspozycji gospodarstwa domowego)

- **Śmierć, choroby, planowe odejścia dzieci –** (zasoby kapitału ludzkiego w dyspozycji gospodarstwa domowego)

Rodzina i jej gospodarstwo - diagram dynamiki systemów typu: zasoby-strumienie 2/5

- (Rozwój ilościowy i jakościowy rodziny) – zwiększa zasoby kapitału ludzkiego GD – wzrost strumienia kapitału ludzkiego kierowanego do produkcji rolniczej – (wzrost skali GR) – wzrost efektywności produkcji rolniczej – wzrost konsumpcji – (rozwój ilościowy i jakościowy rodziny)
- Wzrost efektywności produkcji rolniczej – wzrost akumulacji – wzrost zasobów ziemi i kapitału GD – wzrost podaży ziemi i kapitału kierowanych do produkcji rolniczej – (wzrost skali GR) – wzrost efektywności produkcji rolniczej
- Wzrost dostępności i efektywności rynków pracy, ziemi i kapitału – wzrost efektywności sprzedaży czynników produkcji GD na rynku - wzrost strumienia czynników produkcji kierowanych na rynek zamiast do GR

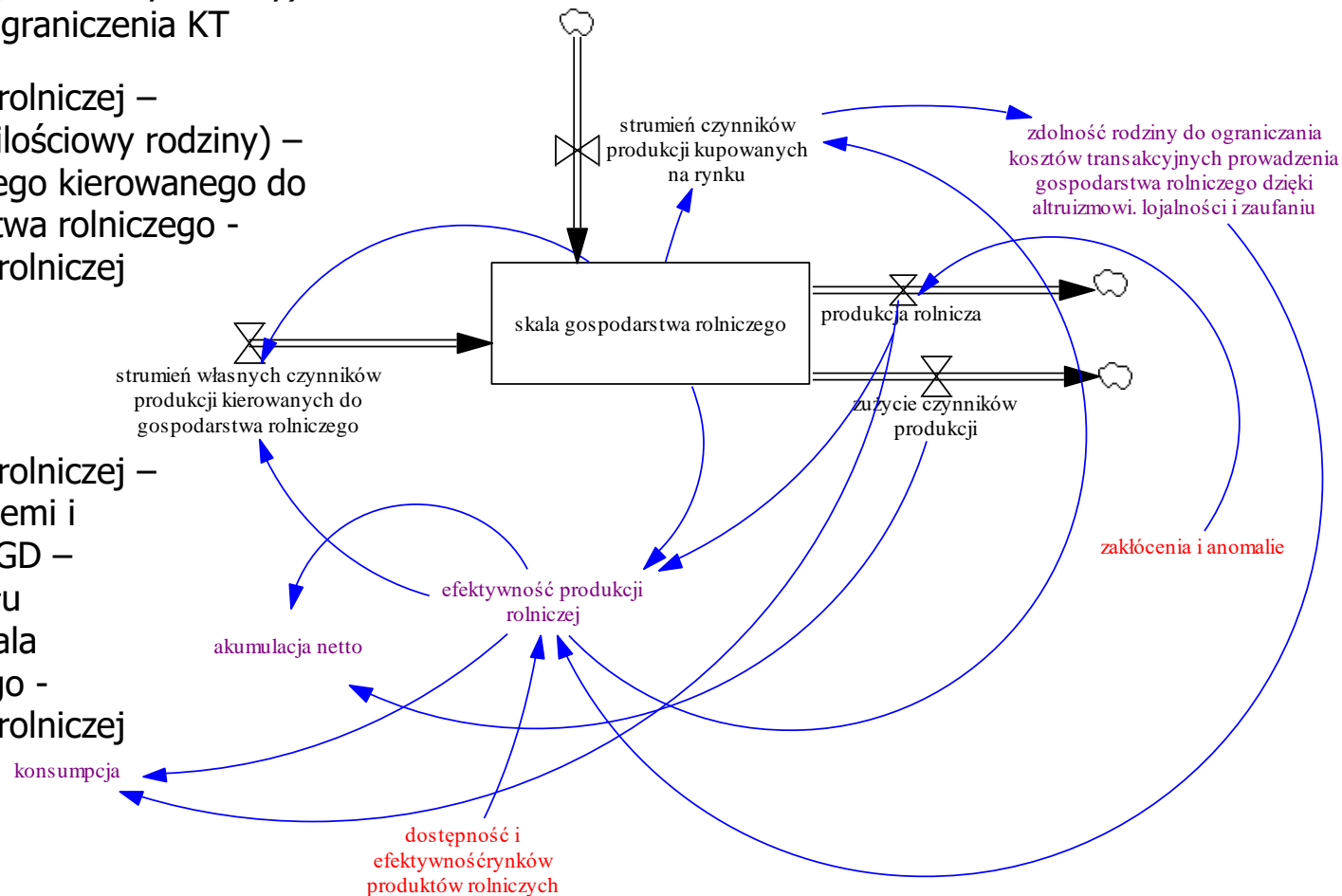

Rodzina i jej gospodarstwo - diagram dynamiki systemów typu: zasoby-strumienie 3/5

- zdolność rodziny do ograniczenia KT – efektywność produkcji rolniczej – konsumpcja – (rozwój jakościowy rodziny) - zdolność rodziny do ograniczenia KT
- efektywność produkcji rolniczej – konsumpcja – (rozwój ilościowy rodziny) – (wzrost kapitału ludzkiego kierowanego do GR) – skala gospodarstwa rolniczego - efektywność produkcji rolniczej

- efektywność produkcji rolniczej – akumulacja – zasoby ziemi i kapitału w dyspozycji GD – strumień ziemi i kapitału kierowany do GR -- skala gospodarstwa rolniczego - efektywność produkcji rolniczej

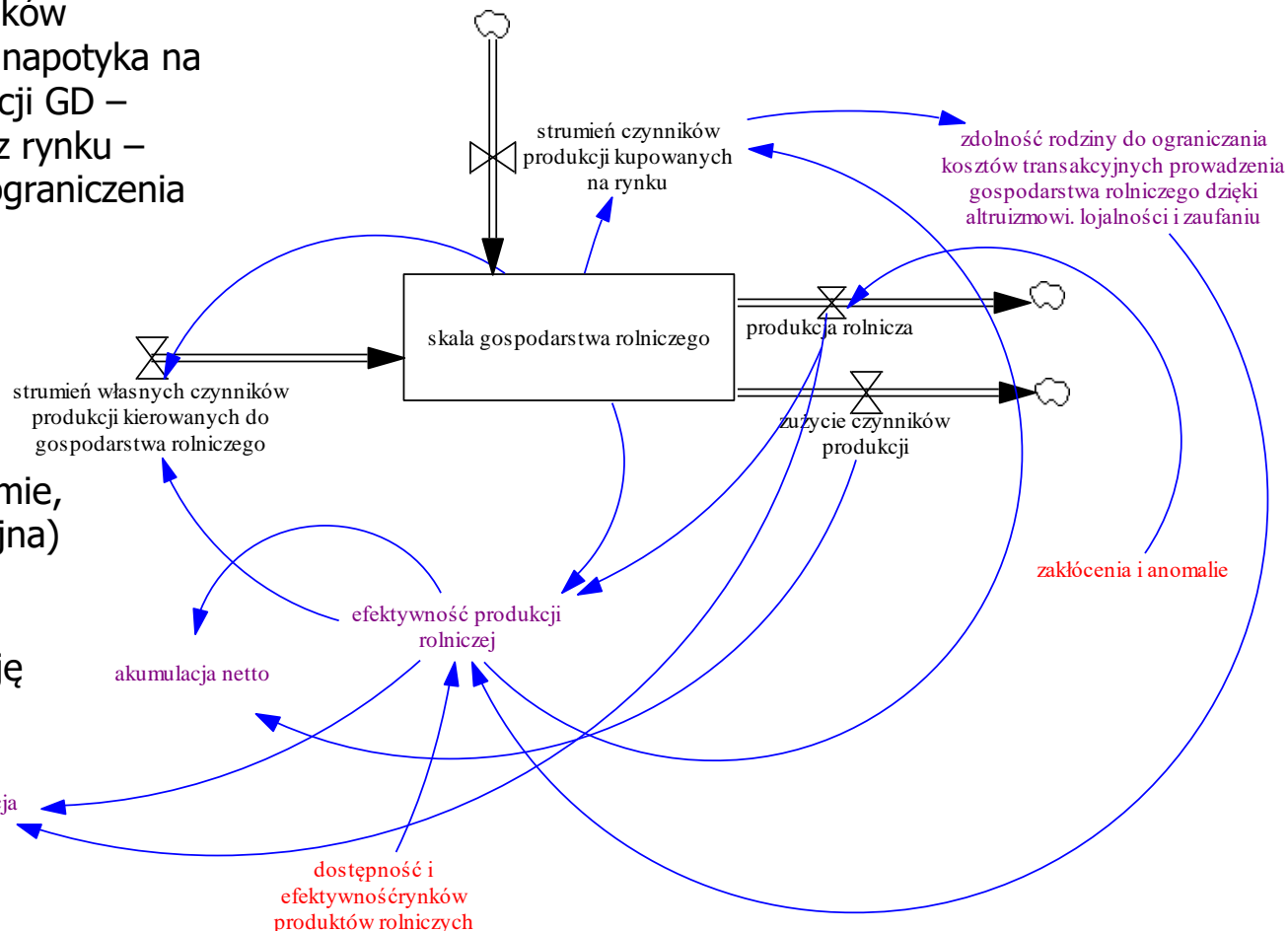

Rodzina i jej gospodarstwo - diagram dynamiki systemów typu: zasoby-strumienie 4/5

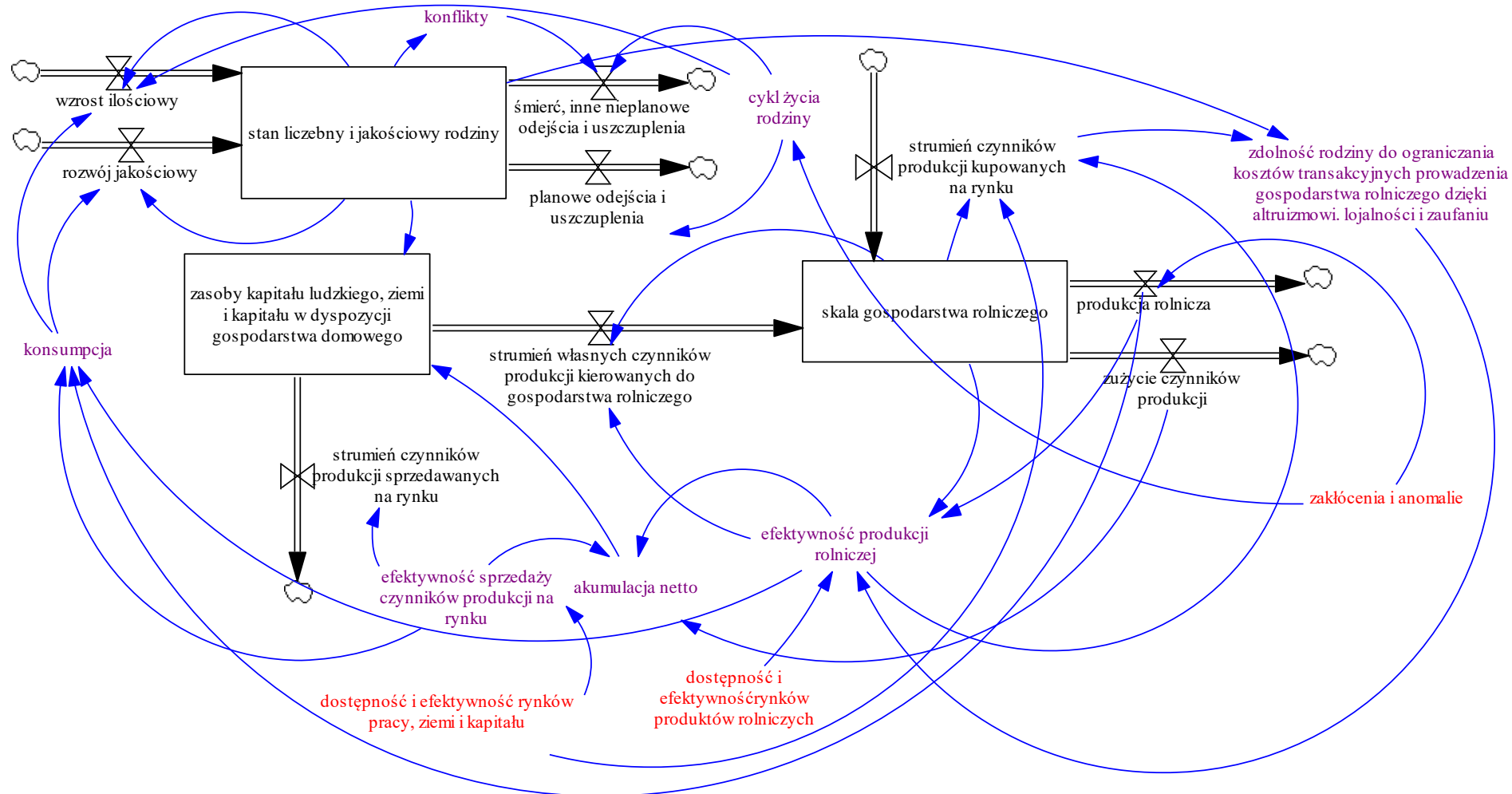
- Wzrost efektywności produkcji rolniczej sterujący strumieniem czynników produkcji kierowanych do GR napotyka na limit tych zasobów w dyspozycji GD – wzrost strumienia czynników z rynku – spadek zdolności rodziny do ograniczenia kosztów transakcyjnych

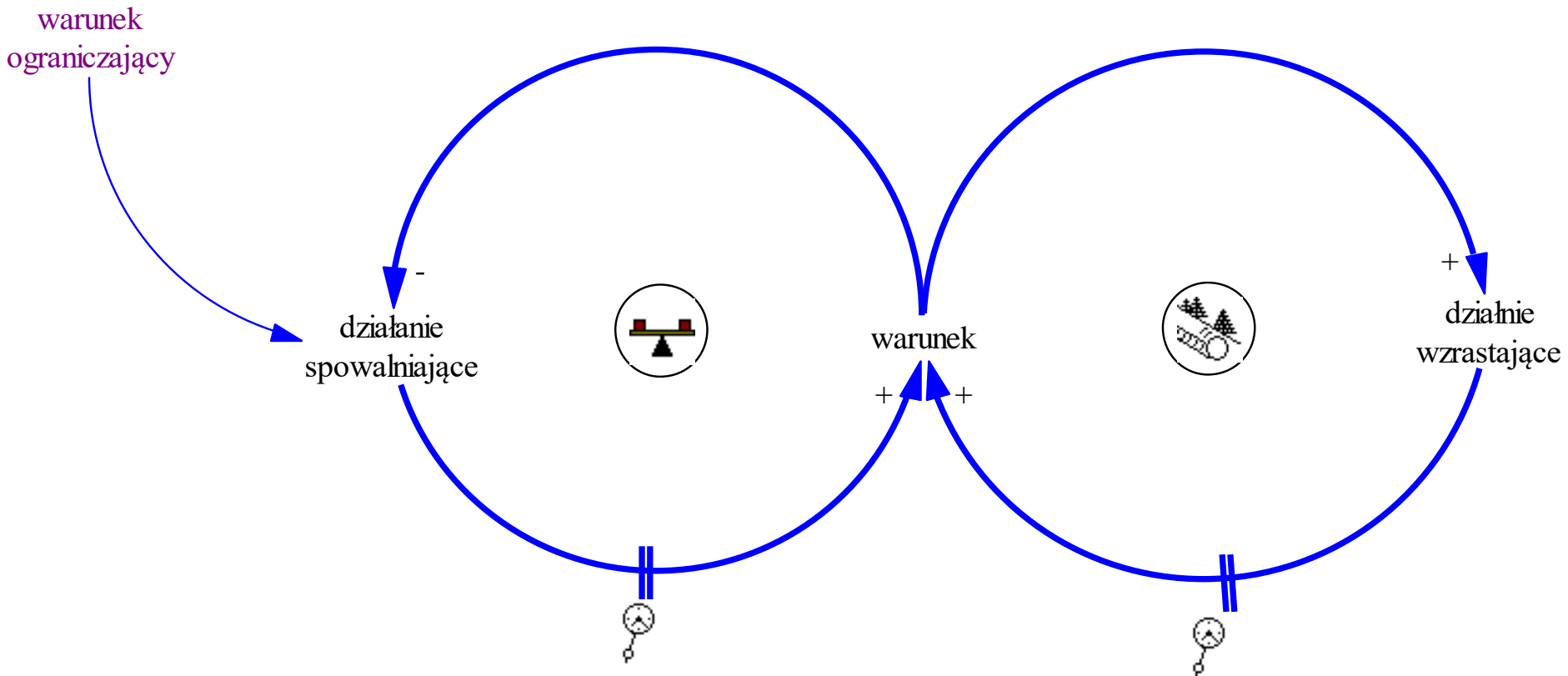
- Anomalie przyrodnicze, epidemie, zakłócenia polityczne (np. wojna) mogą zaburzyć produkcję rolniczą i jej efektywność, uruchamiając poprzez redukcję akumulacji i konsumpcji całą kaskadę procesów sprzężenia zwrotnego ujemnego

Rodzina i jej gospodarstwo - diagram dynamiki systemów typu: zasoby-strumienie 5/5

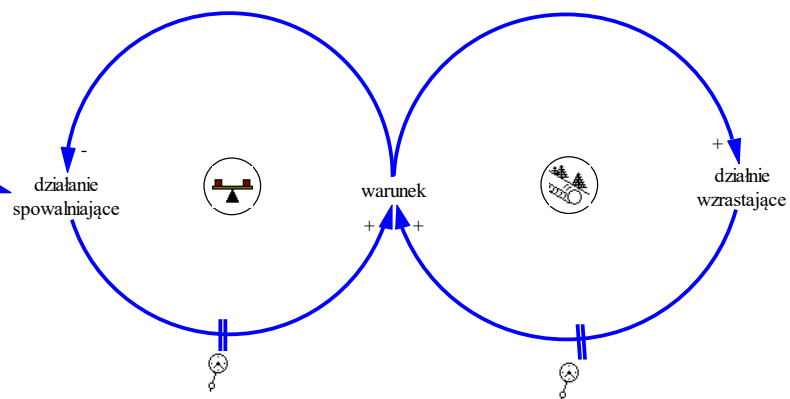

Archetyp systemowy: GRANICE WZROSTU 1/3

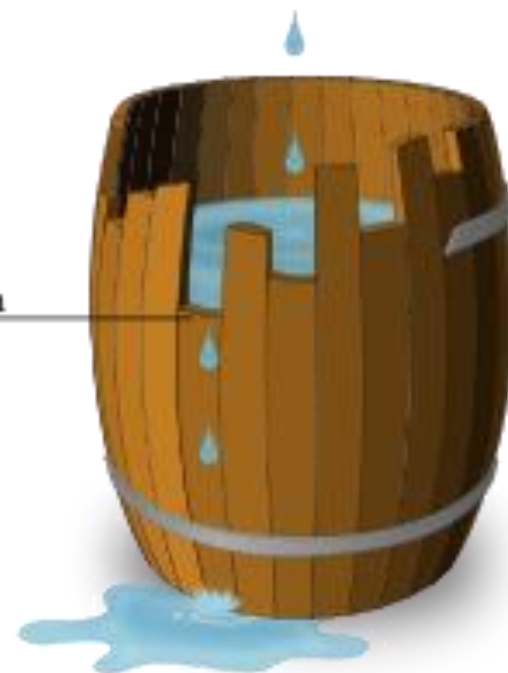

Archetyp systemowy: GRANICE WZROSTU 2/3

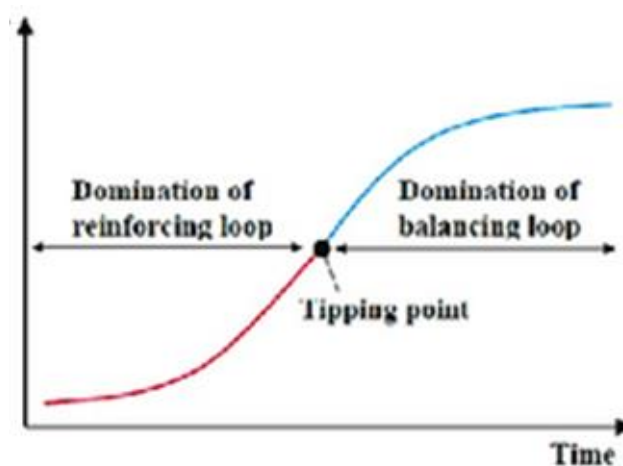
warunek ograniczający

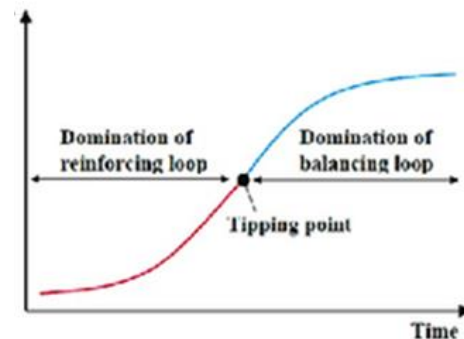
Beczka Liebiga

Źródło: opracowanie własne na podstawie Senge (2002, s. 105-109)

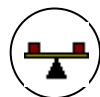

Archetyp systemowy: GRANICE WZROSTU 3/3

ograniczone możliwości zwiększania skali przy zachowaniu atrybutu "rodzinności" (cech RGR sensu stricto)

zdolność rodziny do ograniczania kosztów agencji związanych z pracą zespołową (wewnętrznych kosztów transakcyjnych)

skala gospodarstwa rolniczego

+

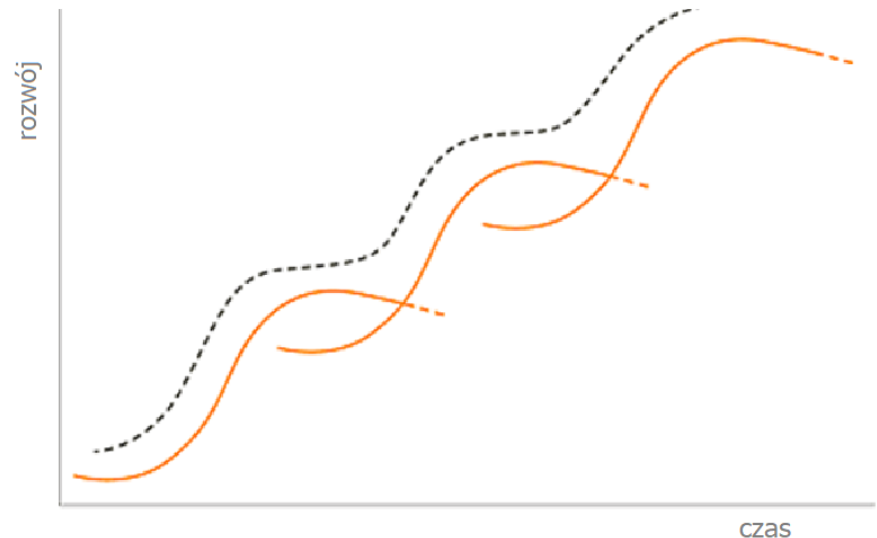

wzrost efektywności produkcji rolniczej, akumulacji, konsumpcji, rozwój jakościowy i ilościowy rodziny

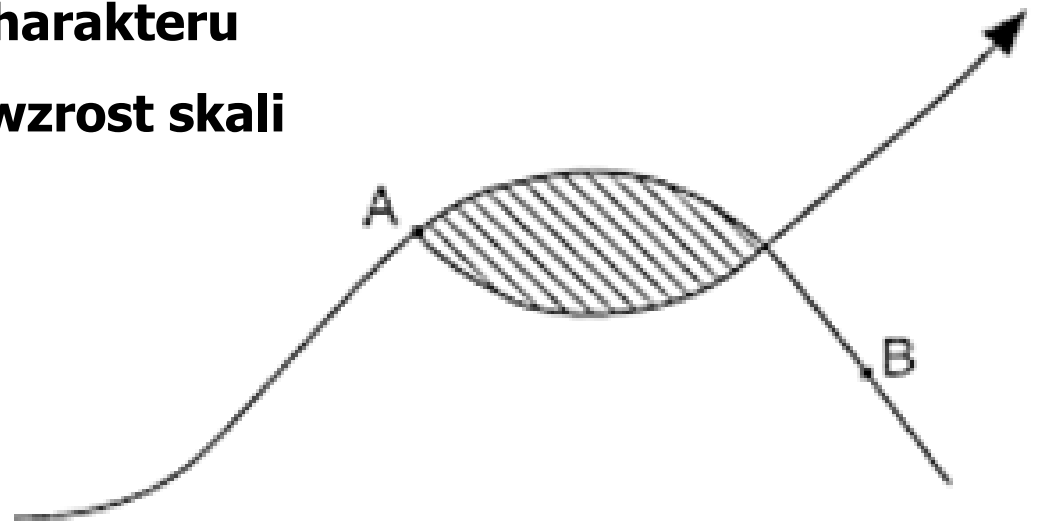
Czynniki ograniczające a rozwój

- Czynniki minimum (von Liebig), czynniki ograniczające (Commons), czynniki strategiczne (Bardnard)
- „Kiedy jeden czynnik przestaje ograniczać, następuje wzrost, a on z kolei **zmienia względną moc czynników**, aż jakiś inny stanie się ograniczający” (Meadows 2020, s. 94)

Czynniki ograniczające a rozwój

- Teza: **limity związane z rodzinnością** można przewyciężyć, ale w dłuższej perspektywie prowadzą one do nieusuwalnego **napięcia pomiędzy utrzymaniem rodzinnego charakteru gospodarstwa a presją na wzrost skali**

Czynniki ograniczające a rozwój

- Zasoby **pracy** – praca najemna i korporacyjne mechanizmy zarządzania w miejsce rodzinnych relacji
- Zasoby **kapitału** – kapitalistyczna akumulacja (spółka kapitałowa)
- **Zarządzanie** – profesjonalizacja i rewolucja menedżerska (separacja własności i zarządzania)
- Zasoby **ziemi** – niezbędny kapitał na zakup oraz rola dzierżawy

Czynniki ograniczające a rozwój

1. rewolucja agrarna
(~12 tys. lat temu)

3. rewolucja agrarna
(lata 60.)

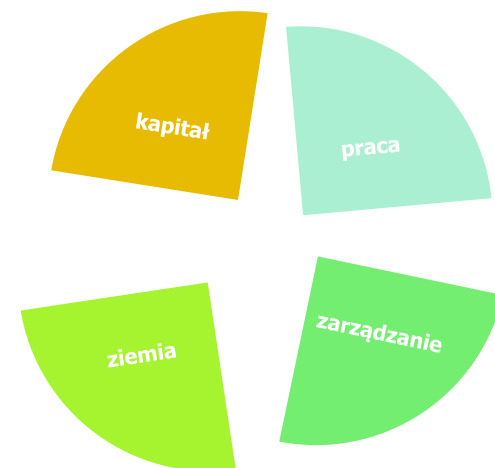
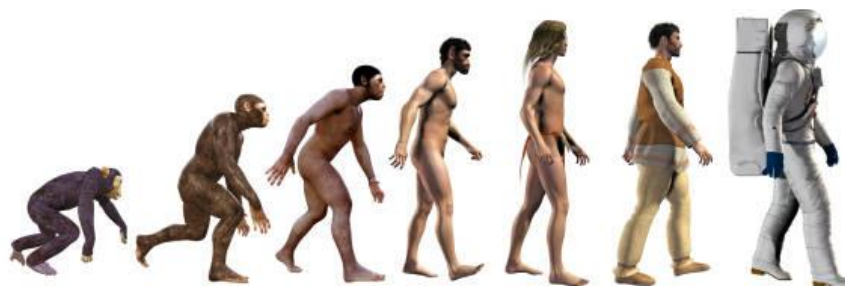
2. rewolucja agrarna
(XVII-XIX w.)

1. rewolucja przemysłowa
(1784)

3. przemysłowa
(1969)

2. rewolucja przemysłowa
(1870)

4. rewolucja przemysłowa
(obecnie)

Podsumowanie i wnioski

- **Istnienie, granice, struktura RGR**
- Trudno za wyczerpującą uznać importowaną z ekonomii neoklasycznej teorię firmy-farmy
- Potrzebujemy **komplementarnej teorii RGR** (systemowa całość obejmująca rodzinę, GD, GR rozumiana jako *institution of gevernance*)
- Kryteria oceny naukowych programów badawczych wg Lakatosa (1978)
  - **Postępowy teoretycznie?** (nadwyżka treści w stosunku do twierdzeń i przewidywań teorii poprzednich)
  - **Postępowy empirycznie?** (mechanizmy i przewidywania potwierdzone empirycznie)

Podsumowanie i wnioski

■ **ISTNIENIE**

- Dlaczego w ogóle istnieją RGR? Jakie jest uzasadnienie ich istnienia?
- Jakie mają przewagi wobec innych form działalności gospodarczej w rolnictwie?
- Jakie słabości wobec innych form działalności gospodarczej w rolnictwie?
- Co warunkuje ich cykl życia i przechodzenie pomiędzy jego fazami? Jakie są ścieżki ewolucji RGR?
  - W tym ścieżki wzrostu, np. kiedy przestają być RGR, tracą status „rodzinnych”?
  - W tym ścieżki degeneracji lub zaniku funkcji produkcyjnej np. skąd bierze się fenomen trwałości gospodarstw socjalnych, nietowarowych, niskotowarowych?

Podsumowanie i wnioski

- **GRANICE**

- jakie procesy (ogniwa łańcucha wartości) są realizowane w gospodarstwie, a jakie na zewnątrz i od czego to zależy? Jak to się zmienia w czasie?
- Jakie są przyczyny i uwarunkowania outsourcingu w RGR?
- Jakie są przyczyny i uwarunkowania integracji pionowej i poziomej? W tym quasi-integracji np. w formie spółdzielni, grup producenckich etc.?

Podsumowanie i wnioski

- **STRUKTURA WEWNĘTRZNA**

- Czym rodzinne prowadzenie gospodarstwa różni się od prowadzenia przez jednostkę?
- Czym rodzinne prowadzenie gospodarstwa różni się od prowadzenia gospodarstwa w ramach organizacji hierarchicznej?
- Podział pracy i podział władzy, interesy indywidualne i wspólne, partykularyzm i wspólnotowość, konflikt i konsensus – wpływ na ustalanie celów, podejmowanie decyzji i ich wdrażanie?

- **REASUMUJĄC:** postulowana teoria wydaje się mieć potencjał aby stać się podstawą **postępowego** naukowego programu badawczego

---

DZIĘKUJEMY ZA UWAGĘ!